

ГЕОРГИ МИТРИНОВ

**ИНТЕРЕСНИ АНТРОПОНИМИЧНИ ДАННИ В ПИСМА НА
ЖИТЕЛИ НА С. КРУШЕВО, ДЕМИРХИСАРСКО ДО СТЕФАН
ВЕРКОВИЧ, ОТ 70-ТЕ ГОДИНИ НА XIX ВЕК**

GEORGI MITRINOV

**INTERESTING ANTHROPONYMIC DATA FOUND IN LETTERS
TO STEFAN VERKOVIĆ FROM INHABITANTS OF THE VILLAGE
OF KRUSHEVO, DEMIR HISAR AREA IN THE 1870s**

(Abstract)

The article studies anthroponymic material from the village of Krushevo, Demir Hisar area, found in letters sent by Krushevo inhabitants to the ethnographer Stefan Verković, dated 1872. The anthroponymic material brings into focus Bulgarian intellectuals of the National Revival Period who lived in this public-spirited Bulgarian village in Aegean Macedonia during the second half of the 19th century. The comparison with the anthroponymy of the 1895 entreaty of the Krushevo inhabitants to join the Bulgarian Exarchate demonstrates continuity in the struggle of the local people for an independent Bulgarian church.

Keywords: anthroponymy, dialectology, Bulgarian National Revival, Bulgarian villages in Aegean Macedonia

В архивния фонд на Стефан Веркович, съхраняван в Научния архив на БАН, се откриват интересни материали за Възраждането в югозападните краища на българското етническо землище. Ценни са текстовете на многобройните писма, адресирани до него от различни български селища и от отделни български възрожденски деятели, в които се откриват данни за българщината в тези земи през втората половина на XIX в. Интерес представлява кореспонденцията му с търлисчанина Иван Гологанов, живеещ тогава в с. Крушево, Демирхисарско, както и с други представители на интелигенцията в това будно българско село. В няколко писма, изпратени до Веркович, датирани от 1872 г., е включена антропонимия, която дава възможност да се види кои са стожерите на българщината в селото през 70-те години на XIX в.

В писмо от 20.01.1872 г. се отправя молба до известния фолклорист и

етнограф за съдействие на двама крушевски представители, които трябва да отидат във Велешката каза, с цел набиране на средства за възстановяване на изгорялата крушевска църква. Отбелязани са личните имена (ЛИ) на избраните за мисията крушевци: *γος: Димитрия и Велика* (Димитър и Велико). Най-отдолу пише: *Ваши искрени приятели / ο προεστός* (първенец) *Στόιος π. Παύλν / ο χαζή Στόιος / ηλίας γιζδαύκν ...οι / ...τή τζιорπαζηδης*. Вляво е поставен печатът на селото, оформен с османотурска графика.

В следващо писмо, датирано от 21.02.1872 г., крушевци молят да се даде писмена препоръка на други техни представители, които ще се отправят за търсене на парични помощи в Пловдив: *хаџи Тасіу х: Христова* (хаджи Тасю Хаджихристов) и *Атанас Захариев*. Отдолу е отбелязано: *1872 на 21 февруарія Крушево / Ваши / искрени приятели*. В края на писмото са изписани в две колони по пет антропонима, а между колоните е поставен крушевският печат.

Лява колона: *προεστός στόιος / ηλίας γιζδαύκ(ος) / κόστα κίυρα / χαρίσκο(ς) / κόλλιο προσίνιγα*.

Дясна колона: *πέταρ σαλμα(ν) / χαρήσκο / στόγιυ (ι)ок(α)... / στόγιυ χαλιά / χαζή στόιος*.

В левия край на листа, по дължината му е изписан триредов допълнителен текст: *За въ истъ-тъ епархія разумева съ / съ едно писмо ща испратите още двамина / Константина Кіуриува и Ивана Божикова*.

В писмо, датирано от 01.03.1872 г., обществениците от с. Крушево, споделят, че изпратените по-рано във Велешката каза техни съселяни не са успели да съберат средства за възстановяване на изгорялата им църква. Затова молят Веркович да издаде препоръчително писмо на други двама техни представители: *Велко Иванов* и *Кърстѣу Филчов*, които ще отидат в Сърбия да търсят пари. Най-отдолу са отбелязани имена на крушевски първенци: *Ваши / искрени приятели илѣу Кожабаши / хаζη στοιος χ αλεξιν / η... οι (στ)οι(κ)ός τζιорπαζ(η)δης*. Отстрани, в долния ляв край на листа е добавен текст, в който се споменава, че Иван Гологанов изпраща поздрав на Веркович, а освен това го осведомява за изпратено му писмо по *Атанаса х: Стоивъ* (Атанас Хаджистоивъ).

В следващо писмо с датировка от 15.07.1872 г. се изказва увереност, че Веркович ще даде „*приклячено писмо*“ (придружително писмо) на двама крушевски представители, *Велко Димитров* и *Кърстиу Филчов*, за да им се даде „*дозволение за събиране на милостиво за нашъ-тъ и училище*“. Най-отдолу са изписани селищното име и датата: *Крушево Димиръ-Хисарско въ Македонія / на 15 јулія 1872*. Следват два неясни отпечатъка на печати, а под тях в две колони са отбелязани имената на крушевски първенци:

Лява колона: *Коѣя башіа-та / Аггелъ Папа Јоанновъ / хаџи Стою / хаџи Никола / Тодоръ Стоювъ / Стою Папа Павлювъ*.

Дясна колона: *попъ Алекса / попъ Атанасъ / попъ Кърстю / И Гологановъ / Иліа Гиздафко.*

В писмо от 20.11.1872 г. се споделя, че въпреки изпратените два махзара 'колективни писмени изложения' (ТБР 1962), 'колективни писмени молби' (РРОДД 1974) от българите в Демирхисарско до Българската екзархия, посветени на присъединяването им към нея, мелнишкият гръцки епископ пак обикалял селата. Изказва се надежда, че Веркович ще им помогне да се отърват от гръцките фанариоти. В края на текста, под обръщение „*Ваши най покорни чедѣ*“ са изброени в две колони имена на крушевски първенци:

Лява колона: *Велю Каража / Павлу Маріновъ / Тодоръ Маріновъ учитель / Τάσιν τσερβιλ / σάβα μαρίν.*

Дясна колона: *Папа Алекса / папа Кърстю / папа σταμάτης / Јω. Γαλαγκύς Κοζιάπλασης / Павлу Петковъ / Тодоръ филчовъ / ѓуванчо Гологановъ.*

Датировката на изпратените писма е от януари до ноември, 1872 г. Тематично текстовете им са посветени основно на набиране на парични средства за възстановяване на изгорялата църква в селото. Засяга се и темата за борбата за църковна независимост, особено в последното писмо.

Отбелязаната в писмата антропонимия, дава сведения, макар и не изчерпателни, за българската екзархийска интелигенция в това голямо средишно българско село в Демирхисарско от началото на 70-те години на XIX в. Някои имена се срещат в повече от едно писмо. Името на *Στόιος π. Παύλ* (Стою Поппавлов) се открива в три писма (от 20.01., 21.02. и 15.07. 1872 г.), като в първите две то е изписано с гръцка графика, по гръцки образец, и отпред е добавено *προεστός* 'първенец' (ГБР 2004). В същите три писма е отбелязано и името *χαζή Στόιος* (Хаджи Стою). Антропоним *ηλίας γιζδαύκν* (Илия Гиздавко) се открива в първите две писма. Имената на свещениците *поп Кърстю* и *поп Алекса*, както и на известния възрожденски деятел Иван Гологанов, са включени в две писма – от 15.07. и от 20.11. 1872 г. Името на Иван Гологанов се открива и в други писма, с датировка от 20.01. и 01.03.1872 г., но в допълнителен текст, в който се споменава за изпратени поздравии от възрожденца до Веркович, с цел да го предразположи, за да помогне с препоръчителни писма по събирането на средства, нужни за възстановяване на изгорялата селска църква.

Интересно е, че в първите три писма антропонимите са изписани изцяло с гръцка графика, а голяма част от тях са оформени и по гръцки образец, с наставки *-ις (-ис)*, *-ος (-ос)*. В писмото от 15.07.1872 г. всички антропоними са оформени с кирилска графика, по български образец. А в последното писмо, датирано от 20.11.1872 г., е налице изписване с кирилска и с гръцка графика и с оформление на антропонимите по български и по гръцки образец, като преобладават първите.

Прави впечатление, че в текстовете на първите три писма, в които изписаните отдолу антропоними са оформени с гръцка графика, а някои и по гръцки образец, с наставки *-ис*, *-ос*, има включени имена на крушевци, които са изписани с кирилска графика и са оформени по български образец. Интерес представлява отбелязаното име в края на писмото с датировка от 21.02.1872 г. *κόστα κύρα* (Коста Къра). В текста на писмото е включен и оформен по български образец антропоним *Константина Кіурува* – предложен от селото представител за набиране на парични средства от други български краища, с цел възстановяване на изгорялата църква. Вероятно става въпрос за едно и също лице, чието име на двете места е изписано по различен начин. Може да се предположи, че отбелязаните отдолу имена се възприемат като своеобразен личен подпис и затова са оформени според предпочитанията на подписалите се. Имената на крушевците, споменати в текстовете на писмата като представители на селото в различни градове, населени с българско население, за събиране на парични средства, са оформяни винаги на кирилица, по български образец.

Изписването на имената на крушевските първенци, включително и на коджабашията, в първите три писма с гръцка графика и по гръцки образец, с наставки *-ис*, *-ос*, може да се обясни със силното гръцко езиково влияние в Беломорието, а и със силните позиции на гръцката патриаршия там. Но пък в следващите две писма картината е различна. Дори в писмото от 15.07.1872 г. името и званието на коджабашията са отбелязани с кирилски букви, по български и по гръцки образец: *Κοζα βασιια-τα / Αγγελ Παπα Ιοαννοβъ*. Несъмнено предпочитането на кирилска или гръцка графика при изписване на имената е било свързано и с развоя на борбата за църковна независимост в Цариград, а се е влияело и от ситуацията в Сярско и Демирхисарско.

Интерес представлява непоследователността при изписване на едни и същи имена в различните писма.

писмо от 20.01.1872 г. <i>ο χαζή στόηος</i> <i>ο προεστός Στόιος π. Παύλυ</i> <i>ηλίας γιζδαύκυ κ(ι) ...οι</i>	писмо от 01.03.1872 г. <i>χαζη στοηος</i> <i>προεστός στόιος</i> <i>ηλίας γιζδαύκυ</i>	писмо от 15.07.1872 г. <i>хажи Стою</i> <i>Стою Папа Павлювъ</i> <i>Иліа Гиздафко</i>
---	---	--

В писмото от 15.07.1872 г. местните свещеници са изписали имената си с кирилска графика и по български образец (*попъ Алекса / попъ Атанасъ / попъ Кърстиу*), докато в писмото от 20.11.1872 г. името на единия свещеник е оформено с гръцка графика и по гръцки образец, а имената на другите двама, макар и изписани с кирилска графика, по български образец, са с предпоставена гръцка дума за свещеник *παπα* – грц. *παπα* (ГБР 2004): *Папа Алекса / папа Кърстиу / папа σταμάτης*. Това също може да се

обясни със силните позиции на гръцката патриаршия в Егейска Македония, като има случаи местното българско население в отделни села неколккратно да преминава в лоното на Българската екзархия, а после да е принуждавано от представители на патриаршията да се откаже от приобщаването. В тези случаи най-потърпевши са били местните свещеници и първенците. В с. Крушево също е имало патриаршисти, които се противопоставяли на своите кръвни братя, българи екзархисти. Според секретаря на Българската екзархия Мишев, през 1905 г. в селото има 2408 българи екзархисти и 760 патриаршисти (Brancoff 1905: 188–189).

Изписването на имената с гръцка графика има своя специфика. Една част от антропонимите са оформени по гръцки образец, с характерни наставки *-ис*, *-ос*: *ο προεστός Στόιος; χαζη στοιος; ηλίας γιζδαύκν; παπα σταμάτης; Ιω. Γαλαγκύς Κοζιάπασης*. По-голяма е групата на антропонимите, изписани с гръцко писмо, но не по гръцки образец: *κόστα κίυρα; κόλιο προσινίγα; πέταρ σαλμα(ν); στόγιν χαλιά; Τάσιw τσερβίλ; σάβα μαρίν*. Тази писмена практика също е била широко разпространена сред българското население, което е употребявало гръцко писмо. Свидетелство за това е антропонимичният материал, включен в поменика на манастира Икосифиниса в Драмско, от началото на XVIII в.: *Γιωβάνη δημήτρη, δήμw θεοδώρw, λάσκυστόικw* и др. (Шишков 1918: 56–57).

Оформените с кирилско писмо антропоними основно са с характерната за бащините и фамилните имена в българската писмена традиция наставка *-ов*: *Павлу Мариновъ; Тодоръ Мариновъ; Павлю Петковъ; Тодоръ филчовъ; туванчо Гологановъ; Тодоръ Стоювъ / Стою Папа Павлювъ* и др. Спорадично е изписването на фамилно име без наставка (*Велю Каража; Илия Гиздафко*), което е характерно за българската именна система през Възраждането (Ковачев 1987: 157). Ако се прибавят към тях и имената с гръцка графика, които са оформени по този модел, групата на имената става доста голяма.

Сред близо трийсетте имена на крушевски първенци се откриват интересни фамилни имена, запазени до днес в антропонимичната система на крушевските изселници в България¹: *ηλίας γιζδαύκν* – Гиздавкови; *κόστα κίυρα* – Кюрови; *κόλιο προσινίγα* – Просиникови; *πέταρ σαλμαν* – Салманови; *στογιν χαλιά* – Халянови; *Τάσιw τσερβίλ* – Червилови; *Тодоръ Филчовъ* – Филеви; *σάβα μαρίν* – Марини, Маринови; *Велю Каража* – Караджови. От включените в текстовете на писмата антропоними, оформени с кирилска графика, по български образец, можем да отбележим имената *Константин Кюровъ* – Кюрови, *Иван Божиковъ* – Божикови. В писмото от 21.02.1872 г. е изписано самостоятелно ЛИ *Χαρίσκο*. ЛИ Хариско и ФИ Харискови са характерни за антропонимичната система на българите от с. Крушево, Демирхисарско.

Преобладаващо по честота на употреба е ЛИ от домашен, български произход *Стою* – в три от петте писма, с датировка от 20.01.; 01.03.; 15.07.1872 г. То е засвидетелствано в писмени паметници от XV в. (Заимов 1988). Широко е разпространението му ведно с производните *Стойку*, *Стойчу* в българските села от Драмско и Сярско, през XVII и XVIII в. (Шишков 1918: 54–55; 1918б: 53–54). В отделни писма се срещат и съкратени ЛИ, оформени „чрез изпускане на морфема“, което е характерно за българската антропонимична система (Ковачев 1987: 149): *Коло* – от Никола, засвидетелствано в писмени източници от XVI в.; *Илю* – от Илия, засвидетелствано от XV в.; *Коста* от Костадин – *коста кира*; *κόλιο προσίγυα* (21.02.1872); *Велю Каража* (20.11.1872), засвидетелствано в писмени източници от българските земи през XV в. (Заимов 1988). ЛИ *Павлю*, отбелязано в писмото от 20.11.1872 г., също е характерно за антропонимичната система на потомците на крушевци.

Интерес представлява разнообразието при изписване името на възрожденския деятел Иван Гологанов. В писмо от 15.07.1872 г. е отбелязан облик *И Гологановъ*, а в писмото от 20.11.1872 г. се открива умалителна форма *Їуванчо* на личното име (*иуванчо Гологановъ*). В добавения текст към писмото от 01.03.1872 г. е изписано име *Иванъ Гологановъ.*, а в добавен текст към писмото от 20.01.1872 г. е налице оформление *Гос: Ъ: Гологановъ*.

Диалектни особености в изписаните антропоними.

Широко застъпена е редукция на гласни *o > y*, характерна за западно-рупските говори, като част от източните български говори (Стойков 1993: 97; Иванов 1977: 95–96): *хажу Стою*, *Тодоръ Стоювъ*, *Стою папа Павлювъ*, *попъ Кърстиу* (15.07.1872); *ηλίας γιζδαύκν, στόγιν (ι)ок(α)...* / *στόγιν χαλιά* (21.02.1872); *Велю Каража*, *Павлиу Маривъ*, *папа Кърстиу*, *Павлю Петковъ*, *иуванчо Гологановъ* (20.11.1872). Замяната се открива и при изписване на имена.

Налице е фонетична замяна *дж > ж*, типична за рупските говори: *хажу Стою*, *хажу Никола* (15.07.1872); *Илиу Кожбаши*, *χαζη στόηος* (01.03.1872); *Велю Каража*, *Јо. Γαλαγκύς Κοζιάπασης* (20.11.1872), *χαζη στόηος* (21.02.1872). Според изследователите тя е характерна за мървашкия говор (без десетина селища по източните склонове на планината Смейница), както и за зияховския говор в Югоизточна Македония (Иванов 1977: 126). Широко разпространена е сред съседните среднородопски говори (Кабасанов 1956: 29; Керемидчиева 1993: 133). А според Т. Бояджиев за част от тракийските говори в Беломорието и в Мала Азия е типично „отсъствието на звучни африкати *μ* и *σ*“ (Бояджиев 1991: 55).

Групи *ър / рь > ър*: *Попъ Кърстиу* (15.07.1872); *папа Кърстиу* (20.11.

1872). Фонетичната промяна е характерна за мървашкия и за зияховския говор от групата на западните рупски говори, при едносрични думи и в многосрични думи, пред една или две съгласни: *върх, кърс, пърч, пърф; мърсно, Кърст 'у, кърсница, гърнчар', бъркни* (Иванов 1977: 130). Употребата на група *ър* в изговора на личното име е типична за говорите от Среднородопието: *Кърст 'у* (собств. набл.).

Лабиялизация на гласна *и* в *у* е засвидетелствана в патроним *Кюров* (*К'уроф*) – *коста к'ура* (21.02.1872). Тя се среща в мървашкия говор, към който спада диалектът на с. Крушево, Демирхисарско (Иванов 1977: 100).

Характерната за местните западнорупски говори мекост на съгласните (Иванов 1977: 116) се отбелязва при изписаните с гръцка графика антропоними, а и при някои с кирилска графика, с графема *ι*: *κόλλιο προσνίγα, κόστα к'ура* (21.02. 1872); *Τάσιw τσερβιλ, Јw. Γαλαγκύς Κοζιάπασης* (20.11.1872); *Πопъ Кърстиу* (15.07.1872). Отбелязването на мекост на съгласните с графема *ι* е широко разпространено във възрожденските кирилски писмени материали от Драмско и Сярско (Иванов 1977: 117). За оформените с кирилска графика антропоними в изследваните писмовни текстове е характерна употребата на графема *ю*: *Велю Каража, Папа Кърстю* (20.11.1872).

Интерес представлява съпоставката на ФИ от писмата на крушевци до Ст. Веркович, датирани от 70-те години на XIX в., с такива от молбата на жителите на с. Крушево до Българската екзархия, за приобщаването им към нея. Молбата е датирана от 08.10.1895 г. (ЦДА 246К). В нея от общо изписани 35 имена на крушевски първенци, 8 са оформени с гръцка графика. Налице са примери с употреба на кирилски графеме в оформено с гръцка графика име и обратно: *Βάνιο Πλιάковъ; Ангелъ папа Алексовъ*.

Откриват се имена, фигуриращи в писмата и в молбата до Българската екзархия, за приобщаване към нея:

писмо	молба от 08.11.1895 г.
<i>коста к'ура</i> – в писмото от 21.02.1872 г.	<i>Костадинъ Кюровъ</i>
<i>гуванчо Гологановъ</i> – в писмо от 20.11.1872 г.	<i>Ив. Гологановъ</i>
<i>папа стаμάτης</i> – в писмо от 20.11.1872 г.	<i>Π. Стамать</i>
<i>пéтар салма(ν)</i> – в писмо от 21.02.1872 г.	<i>Илия Салманъ</i>
<i>Τάσιw τσερβιλ</i> – в писмо от 20.11.1872 г.	<i>Тасю Червиль</i>

Тъй като периодът от 1872 до 1895 г. обхваща повече от 20 години, редно е да се отбележат и други антропонимични сходства в писмените документи. В отделни случаи някои ЛИ в писмата от 1872 г. са се превърнали в патроними в молбата от 1895 г.: *Папа Алекса* (20.11.1872) – *Ангелъ папа Алексовъ, Илия папа Алексовъ* (1895). И в двата писмени източника се срещат ЛИ *Кърстю* и *Тасю*: *Кърстю* (20.11.1872), *Кърстиw* (15.07.1872) – *Кърстиo* (1895); *Τάσιw* (20.11.1872) – *Тасю* (1895).

Интересно е, че и в молбата от 1895 г. отново има разнообразие при изписване на названието на източноправославния свещеник, като се употребява общобългарско название *поп* и гръцка заемка *папа*: *папа Иванъ*, *попъ Тодоръ*, *папа Ангелъ*; *Ангелъ папа Алексовъ*, *Иліа папа Алексовъ*. Гърцизъм *папа* се употребява и във възрожденски писмени документи от Беломорска Тракия, където също гръцкото влияние е много силно.

БЕЛЕЖКА

¹ Изказвам благодарност на етнографката Цветана Манова с потекло от с. Крушево, Демирхисарско, която любезно ми предостави изготвен от нея подробен списък на личните и фамилните имена на крушевци, плод на неин дългогодишен изследователски труд, посветен на славното минало на това някогашно българско село.

ЛИТЕРАТУРА

Бояджиев 1991: *Бояджиев, Т.* Българските говори в Западна (Беломорска) и Източна (Одринска) Тракия. София, УИ „Св. Климент Охридски“.

ГБР 2004: Гръцко-български речник. Второ преработено издание. Пловдив. МАГ–77.

Заимов 1988: *Заимов, Й.* Български именник. София, Издателство на БАН.

Иванов 1977: *Иванов, Й. Н.* Български преселнически говори. Говорите от Драмско и Сярско. София, Издателство на БАН.

Кабасанов 1956: *Кабасанов, Ст.* Говорът на с. Момчиловци, Смолянско. – Известия на Института за български език, кн. 4.

Керемидчиева 1993: *Керемидчиева, Сл.* Говорът на Ропката. София Микро Принт.

Ковачев 1987: *Ковачев, Н.* Българска ономастика. София, Наука и изкуство.

Митринов 2012: *Митринов, Г.* Доброволците от с. Крушево, Демирхисарско в Македоно-Одринското опълчение през 1912–1913 г. (антропонимични данни). – Доклад на Международна конференция, посветена на 100-годишнината от Балканската война. Благоевград, 04.10.2013 г.

ПРОДД 1974: Речник на редки и остарели диалектни думи в литературата ни от XIX и XX век. София, Издателство на БАН.

Стойков 1993: *Стойков, Ст.* Българска диалектология. Под редакцията на М. Сл. Младенов. София, издателство на БАН.

ТБР 1962: Турско-български речник. София, Наука и изкуство.

ЦДА 246К: Централен държавен архив, ф 246К, оп. 1, а.е. 75, ч. 2, л. 138б.

Шишков 1918: *Шишков, Ст., Й. Попгеоргиев.* Българите в Драмско, Зъхненско, Кавалско, Правишко и Саръшабанско. Изследвания и документи с

приложение на 13 факсимилета. Пловдив.

Шишков 1918б: *Шишков, Ст., Й. Понгеоргиев*. България в сярското поле. Издирвания и документи с приложение на 5 факсимилета и 1 карта. Пловдив.

BRANCOFF, D. M. 1905. *La Macedonie et sa Population Chretienne*. Paris.

✉ *Доц. д-р Георги Митринов*

Секция за история на българския език

Институт за български език „Проф. Л. Андрейчин“ при БАН

бул. „Шипченски проход“ 52, бл. 17, 1113 София, България

mitrinov@abv.bg

✉ *Assoc. Prof. Georgi Mitrinov, PhD*

Department of History of Bulgarian Language

Institute for Bulgarian Language, Bulgarian Academy of Sciences

52 Shipchenski prohod, Bl. 17, 1113 Sofia, Bulgaria

mitrinov@abv.bg